

ОБРАЗ ПРАВДИ У МОВНІЙ ІНТЕРПРЕТАЦІЇ УКРАЇНЦІВ

Стаття є спробою відповіді на питання, що таке правда для сучасних українців. Заявлена тема є частиною досліджень мовної картини світу слов'ян та їх сусідів. Аналіз проведено за методикою, розробленою Люблінською етнолінгвістичною школою.

Ключові слова: образ, мовна картина світу, цінність, правда.

Статья является попыткой ответа на вопрос, что такое правда для современных украинцев. Заявленная тема является частью исследований языковой картины мира славян и их соседей. Анализ выполнен по методике, разработанной Люблинской этнолингвистической школой.

Ключевые слова: образ, языковая картина мира, ценность, правда.

This paper is an attempt of answering the following question – what is the truth for contemporary Ukrainians? The topic is a part of language picture of the Slavic world. The analysis is based on the methods worked out by the ethno-linguistic school of Lublin.

Key words: image, language picture of the world, value, truth.

Ця стаття є спробою реконструювати образ правди, який відтворено не за матеріалами словників, а на підставі „конотаційних ознак, що враховують як ознаки предмету, так і користувачів мови із властивими їм системами цінностей, переконань чи теж стосунку людини до світу і його місце у цьому світі” [9: 46]. Якщо значення слова – це не тільки відзеркалення фрагменту певної реальності, але й її інтерпретація [10: 134], то зібраний за допомогою анкетування лексикон повинен дати відповідь на питання: як розуміють правду українці. Незважаючи на фрагментарний і неповний характер анкети, на думку Є. Бартмінського, вона є надзвичайно багатим джерелом інформації, завдяки якому ми можемо отримати доступ до певної суспільної норми значення слова [4: 72]. Крім того, вона може надати інформацію щодо способу експлікації поняття правда, спектру лексичної сполучуваності та характеру метафоричного сприйняття правди.

Анкетування було проведено у 2010 – 2011 р. Зібрано відповіді 200 студентів ВНЗ України (Київ, Черкаси, Луганськ, Луцьк, Львів), що навчаються за спеціальностями: українська філологія, неофілологія, геологія, педагогіка, радіотехніка, електроніка, телекомунікація. Для опрацювання даних була використана методика, розроблена Люблінською етнолінгвістичною школою на чолі із проф. Є. Бартмінським [5: 40 – 41]. Виділені цитати було поєднано у групи близькозначних виразів і визначено дескриптори – метавирази у вигляді мінімальних речень або їх відповідників, що виділяються за принципом *type / token*. Для визначення правди респонденти вжили 712 цитат, які були зведені до 121 дескриптора. 43 ознаки мали частоту вживання вищу, ніж 4 цитати. 3 особи не відповіли на питання анкети. Під час аналізу матеріалу також бралася до уваги категорія аспекту, який, за визначенням Є. Бартмінського, є боком предмету, охарактеризованим з певної точки зору.

Розважання про те, що таке правда, не є простими і однозначними з огляду на її складну семантичну структуру, яку Н. П. Перцова метафорично назвала „сплетінням дійсності і утопії, явного і таємничого, знання і добра” [1: 56]. Внутрішня амбівалентність правди обумовлена, на думку лінгвістів [8: 149], наявною у мові опозицією правда – істина: когнітивну царину цієї опозиції можна визначити за такими ознаками: *правда* належить до цього світу, повинна стосуватися „фактів цього світу”, її можна досягнути за допомогою розуму, вона є доступною для усіх, і є нетривкою; *істина* не належить цьому світові, є ідеальною, абсолютною, невимірною, доступною для небагатьох, досягнути її можна через інтуїцію. Аналіз анкетного матеріалу довів наявність цієї опозиції в свідомості українців.

Семантичне ядро образу правди (за анкетними даними) складається з таких компонентів: *реальність, чесність / щирість, справедливість*. На думку респондентів, семантичною домінантою правди є значення *‘те, що відповідає реальності’*. Правда є одна, стала і об’єктивна. Такий спосіб розуміння правди відповідає класичному підходу до теорії правди, представленого ще філософами старожитності, котрі за правильність приймали згідність думки і реальності [6: 159 – 179].

На другому місці переліку є ознака *чесність*, складовими якої є поняття *щирості і правдивості*. Щирість є ключовим поняттям мовної прагматики, з огляду на те, що „саме явище комунікації передбачає щирість, котра є підставою усіх типів спілкування” [3: 152]. Вона представляє прагматичну точку зору на теорію правди, яка вбачає правдивість у згоді наших переконань відносно нас самих. Таким чином, свідчить про суб’єктивність правди і стосунок (позитивний і негативний) людини до інших.

Менш важливою, на думку респондентів, але не менш складною ознакою образу правди є *справедливість*. Вона також викликає труднощі із визначенням когнітивної царини. Як виявляється, ми маємо справу із двома типами справедливості: суспільною (тобто правда) та правовою (тобто закон, законність, істина, об’єктивність). Цю останню можна назвати „моральною нормою, що захищає певні потреби людини, у цьому випадку потребу людської незалежності, правдивості, пов’язаних із потребою правди” [7: 163 – 164].

У аспектній структурі поняття правда домінуючими є соціальний і етичний аспекти. До соціального аспекту зараховано 32 ознаки, що становлять 25,8 % цитат, які вжили респонденти для визначення поняття правда. Частина з них ставить ознаки із виразною позитивною аксіологічною оцінкою: *справедливість*; те, за що не карають; те, що не шкодить. Група ознак без виразної аксіологічної оцінки складається із висловів, що називають суспільні стосунки, котрі, на думку опитуваних, найчастіше реалізуються у міжособистісній комунікації. Саме вона є способом переказу інформації про світ / реальність / події. Цей переказ відбувається за допомогою слів, сказаних і написаних. Студенти зазначають, що писати правду легше, ніж говорити. Спілкування може відбуватися через розмову, діалог, або ж спір, у якому й народжується правда.

Розуміння правди як соціальної справедливості є проявом стосунків між людьми, дій людини за морально-етичними та правовими засадами. Важливим є також переконання, що за правду не карають. Вона є правом людини. Правда є універсальною і актуальною, проте з’являється думка, що у сучасному світі її бракує і що людство XXI на неї не спроможне.

Етичний аспект налічує 31 ознаку (25%). Відповіді опитуваних показують, що для українців правда є позитивною цінністю, цінністю абсолютною, вічною, сталою, цілковитою, ясною і явно. Правда – це аксіома, котра не потребує доведення. Вона сприймається як точка відліку для сприйняття і оцінювання світу, творення світогляду. Для українців правда є моральним ідеалом, тому що є містичною і не стосується фактів цього світу, є доступною для небагатьох. Вони пов'язують правду із чистотою і прозорістю. Таке трактування правди розміщує її понад антропологічною цариною – понад справедливостю, етикою, моральністю, яка в українській мові концептуалізується за допомогою понять істина і правда у значенні 'те саме, що істина'.

Звертається увага також на психічний аспект (24 ознаки – 19,35 %). Відповіді респондентів доводять, що правда властива кожній людині, є для неї чимсь природнім. Людина, що має у серці правду, наділена також позитивними ознаками, такими як: щирість, сумління, сила, мужність (що проявляється у здатності визнавати свою слабкість). Правда дає психологічний комфорт, впевненість у собі. Може бути проявом різноманітних емоцій, у тому числі і негативних, наприклад, страху. Одночасно є чимсь вищим – є альтер его людини, стає причиною авторефлексії. Характеризує духовний вимір людини, є потрібна для душі.

З огляду на багату семантичну структуру правди їй важко дати точне, конкретне значення. Саме тому значну групу становлять вислови, що називають правду за допомогою надкатегорій, які характеризуються браком яскравої аксіологічної оцінки, а саме: правда – це те, що існує в реальності; реальний факт; філософське поняття; є матеріальна; абстрактна категорія.

Соціально-психічний аспект поєднує ознаки, що окреслюють позитивний стосунок до людей: чесність, довіра, вірність, повага, людяність, порядність. Правда є силою, але не агресивною.

Студенти вказують на наявність у структурі слова правда *ідеологічного аспекту*, що виражається за допомогою семантичного компоненту, котрий асоціює її із комуністичною ідеологією. Проявляється це у зв'язку назви цінності із назвою газети «Комсомольська правда».

Характеристика правди за смаком (є гіркою) і вагою (може бути легкою і важкою) вказує на *фізичний аспект* поняття, який представляє позитивну (у випадку означення легка) і негативну (у випадку означень гірка і тяжка) оціночну парадигму.

Мілітарний аспект представляє парадигму негативної оцінки поняття правда, що проявляється у метафоричному розумінні правди як зброї (того, що руйнує), гострого предмету (того, що раниць). Правда є причиною болю.

Дуже рідко студенти пов'язували правду з релігійними (Бог, віра), культурними (знання), естетичними (гармонія), побутовими (порядок), біологічними (є природна – створена природою, а не людиною) і політичними (є незалежна) ознаками. Назви ці входять до парадигми позитивних цінностей, проте спосіб оцінювання кожного окремо взятого висловлювання може змінюватися залежно від контексту, у якому кожне з них вживається.

Статистичний аналіз показав, що під час визначення правди, українці найчастіше використовують вирази без яскравої аксіологічної оцінки (такі вирази становлять 62,1%). Для групи висловлень із яскравою аксіологічною оцінкою характерною є перевага позитивних ознак (29,82%). 8,08% становлять висловлення, що характеризують правду з не-

гативного боку. Варто також відзначити, що операція виділення оціночних ознак викликала певні труднощі, зумовлені передусім складною семантичною структурою окремих семантичних ознак поняття. Крім того, брак контексту не дозволив виконати однозначну кваліфікацію.

Проведений аналіз дозволяє стверджувати, що правда для українців є позитивною моральною цінністю, проте стосунок опитуваних до неї є нейтральним, що доводить добір лексики, здійснений респондентами для визначення досліджуваного поняття.

ЛІТЕРАТУРА

1. Перцова Н.Н. Формализация толкования слова. – М.: Изд-во МГУ, 1988. – С. 83.
2. Степанов Ю.С. Слова *правда* и *цивилизация* в русском языке: (К вопросу о методе семиотики языка и культуры) // Известия АН СССР. Сер. лит. и яз. – Т. 31.– 1972. – Вып.2. – С. 165–175.
3. Antas J. O kłamstwie i kłamaniu. Studium semantyczno-pragmatyczny. – Kraków, 1999, – С. 169.
4. Bartmiński J. Podstawy lingwistycznych badań nad stereotypem – na przykładzie stereotypu matki // Język a kultura, t. 12: Stereotyp jako przedmiot lingwistyki. Teoria, metodologia, analizy lingwistyczne, pod red. J. Bartmińskiego. – Wrocław, 1998. – С. 72.
5. M. Brzozowska, O przebiegu badań nad zmianami w rozumieniu nazw wartości w latach 1990 – 2000 // Język –Wartość – Polityka. Zmiany rozmienia nazw wartości w okresie transformacji ustrojowej w Polsce. Raport z badań empirycznych, pod red. J. Bartmińskiego. – Lublin: Wyd. UMCS, 2006. – С. 40 – 41.
6. Chwedeńczuk B. Spór o naturę prawdy. – Warszawa, 1984. – С. 159 – 179.
7. Puzynina J. Język wartości. – Warszawa: Wyd. Naukowe PWN, 1992. – С. 145 – 153.
8. Wierzbicka A. Język, umysł, kultura. – Warszawa: Wyd. PWN, 1999. – С. 35 – 37.
9. Tokarski R. Poziomy konotacji semantycznej // Język a kultura. – Wrocław, 1991. – Т. 2. – С. 46.
10. Tokarski R. Słownictwo jako interpretacja świata // Encyklopedia kultury polskiej XX wieku. Współczesny język polski, pod red. J. Bartmińskiego. – Wrocław, 1993. – Т. 2. – С. 335.